

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת צו שבת הגדול ד' ניסן
תשע"ח, בענינא דיומא - חודש ניסן.

דיוני הלכה אקטואליים בסוגיות הנלמדות,
לעורר לב המעיין, ואין לסמוך על הדברים
הלכה למעשה.

גליון נושא:

'ברכת האילנות'

ארבע נוסחאות בברכת האילנות

מטבע לשון הברכה לא שווה במוחלט, לעיתים נעוצה סיבת השינוי בטלטול ממקום למקום שעברו על קהילות ישראל בגלות והעתקת המסורת לא תמיד נשמרה במדויק, אך לעיתים יש לסיבת השינוי מקורות למעלה בקדש בדעות החכמים, ואין אנו יורעים הסיבה. נציין ארבעה נוסחים לפי ארבעה מקהילות ישראל - נוסח אשכנז, ספרד, עדות המזרח, תימן.

נוסח אשכנז - 'מנהג ליטא ופולין'

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להנות בהם בני אדם.

נוסח ספרד (וכן בנוסח אשכנז עפ"י סידור תפילת כל פה)

ברוך כו' שלא חסר בעולמו דבר וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להנות בהם בני אדם.

נוסח ספרדים עדות המזרח (י"ס' "אורח חיים" לבעל בן איש חי)

ברוך כו' מלך העולם שלא חסר בעולמו כלום ובראו בו בריות טובות ואילנות טובות להנות בהם בני אדם.

נוסח תימן (עפ"י תכלאל עץ חיים למהרי"ק)

ברוך כו' מלך העולם שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות כדי להתנאות בהם בני אדם.

טעם לשבח עמוד מס 11 ברכת האילנות ספיר, משה הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

אילנות מלבבים

ברכה: מבואר בגמ' (ברכות דף מג: ראש השנה דף יא.) ונפסק בשו"ע (סימן רכו סעיף א) היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח, אומר: **ברוך אתה ד', אלקינו מלך העולם, שלא חסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות, להנות בהם בני אדם.**

מעניין לראות כיצד מתוך מימרא אחת בגמרא, ללא שקלא וטריא כל שהיא, ומסעיף אחד בשו"ע, התפתחו דיונים הלכתיים רבים בנדון ברכת האילנות, גדרה ופרטי דיניה, כפי שיבואר להלן. תמצית נושא זה, בספר הנפלא **שער עין** (פרק יד), ובעוד ספרים.

השיטה מקובצת (ברכות דף מג:) ביאר שקבעו ברכה זו על הפריחה המחודשת, הבאה מזמן לזמן, והאדם מברך על העצים היבשים שהפריחן השם יתברך.

הערוך השלחן מסביר, שנותן שבח והודאה לה' יתברך, שברא לצורך האדם אפילו דברים שאין בהם הכרח לחיי האדם, כמו פירות האילן. ולפי זה נוקט הערוך השלחן שאין מברכים ברכה האילנות על זרעים וירקות, כי תקנו לברך דוקא על פירות, כיון שאין הם הכרחיים לאדם, אבל ירקות הם הכרחיים.

חשיבות הברכה: כתב האליה רבה (סימן רכו) בשם הסדר ברכות (ה ב), הנזהר בברכה זו עליו נאמר ראה ריח בני פריח שדה אשר ברכו ה'... ויתן לה' וגו'. **הסטייפלער** זצ"ל אמר (שערי ימי הפסח עמוד י), 'ברכת האילנות' היא סגולה ליראת שמים, טעם הדבר כי המברך מתבונן בנפלאות הבורא, על הפריחה ולבלוב הפירות, ומבואר ברמב"ם (יסודי התורה פרק ב הלכה ב), שההתבוננות בנפלאות הבורא ובחכמתו הגדולה עד אין קץ, היא הדרך לאהבת ויראת ד', ומיד האדם אוהב ומשבח ומפאר, ומפחד מגדלותו יתברך, ויודע שהאדם בריה שפלה.

1. זמן הברכה

חודש ניסן: ברכת האילנות מברכים רק פעם אחת בשנה. בלשון הגמ' והשו"ע מבואר שזמן הברכה הוא בחודש ניסן. וכתוב בספר האשכול (עמוד סח), ובריטב"א (ראש השנה דף יא.), וברוקח (סימן שמב), ונפסק במשנ"ב (ס"ק א), שבדרך כלל בארצות החמות, זמן הבלבול והפריחה הוא בניסן, אבל יכול לברך גם בחודש אחר, בתנאי שרואה כעת את הבלבול בפעם הראשונה. פעם אחת בירך הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל ברכת האילנות בחודש אייר (שו"ת רבבות אפרים חלק ה סימן קד).

חודש אדר: לדעת האליה רבה בשם הציצה לדרך, אם רואה אילנות פורחים בחודש אדר, יכול לברך. ונחלק עליו הברכי יוסף (ס"ק ב), שלא לברך רק בחודש ניסן, כלשון הגמ' והשו"ע. והכריעו הכף החיים (ס"ק א) והמנחת יצחק (חלק ג סימן כה) שלא לברך באדר, כיון שנחלקו הפוסקים האם זה זמן הברכה.

הגדרה מחודשת כותב החת"ס (בהגהותיו על השו"ע סימן רכו ס"ק א), "ימי ניסן" הכוונה "תקופת ניסן" על פי חודשי החמה, והוא הדין אם רואה בחודש אדר בתוך תקופת ניסן.

נשים: גם לשיטת הפוסקים שזמן הברכה הוא רק ביומי ניסן, דעת הג"ר צבי פסח פרנק זצ"ל (שו"ת הר צבי או"ח סימן קיח), והג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל, והג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל, שהנשים מברכות 'ברכת האילנות', ולא שייך בזה פטור נשים ממצות עשה שהזמן גרמא, כי אין הזמן גורם אלא פריחת האילנות שבא רק באותו זמן. וראיה לסברא זו מהטורי אבן (מגילה דף כ:), שנשים חייבות בביכורים אף שבא רק בזמן מסוים, כי אין הזמן גורם אלא המציאות גורמת.

שבת: חידוש גדול, כותב הכף החיים (סימן רכו ס"ק ד) בשם רבי חיים פלאג' (בספרו מועד לכל חי), שאין לברך ברכת האילנות בשבת, שמא יטלטל בידו את פרחי האילן לברך עליהם ולהריח בהם ויעבור על איסור מוקצה, ושמא יתלוש, ושמא יוציא סידור לרשות הרבים שאינו זוכר נוסח הברכה. ועוד לפי דברי המקובלים שעל ידי ברכת האילנות מברר ניצוצות הקדושה מן הצומח, אין לברך ברכה זו בשבת משום איסור 'בורר'.

אמנם רבי חיים פלאג' עצמו בשו"ת לב חיים (חלק ב' סימן מד), פסק שמותר לברך ברכת האילנות בשבת. והביא ראיה לזה מדברי השלחן ערוך (סימן שלו), שמותר להריח בהדס מחובר בשבת, ואין לחוש שמא יתלוש, והוא הדין לברכת האילנות. לדעת האדר"ת (נפש דוד עמוד 138) יש מעלה לברך בשבת כדי להשלים הברכות החסרות למנין מאה ברכות, וכן נהגו הג"ר יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל (ארחות רבינו חלק ג עמוד רכד), והג"ר יעקב ישראל פישר זצ"ל, והגרש"ז אויערבאך זצ"ל לברך בשבת.

מענין לציין, בקרב חסידי ערלוי המנהג מקדמת דנא לברך ברכת האילנות דוקא בשבת הראשון של ניסן, גם כאשר ראש חודש אינו בשבת (ד.מ.).

2. על מה מברכים???

פריחת עץ פרי: המציאות הטכנית בשלבי פריחת עצי הפרי; תחילה יוצא פרח, לאחר זמן הוא נופל, ואז מתחיל להתפתח הפרי, בשלב הבא הפרי גדל ונעשה בוסר, כעת הפרי ראוי לאכילה בדוחק, בסיום תהליך הצמיחה, נגמר הפרי ומוכן לאכילה. לבלוב פירוש; כשהפרי קטן מאוד ומתחיל לבצבץ, יש בראשו כעין 'פרח' בדמות שושנה, וכשמתחיל הפרי לצמוח נופל ה'פרח' ונראה הפרי - ראה תמונות בסוף הגיליון.

בלשון השו"ע מבואר, שלכתחילה יש לברך על הפרח של הפרי. וכתב המשנ"ב (ס"ק ד-ה) שאין לברך על העלים. אולם אם נפל הפרח, והתחילו הפירות לגדול, יכול לברך אפילו אם לא בירך בראיה הראשונה. אבל אם גדלו יותר ונעשו פירות בוסר, אם לא ראה מקודם יכול לברך, אך אם ראה קודם ולא בירך הפסיד את הברכה. נגמר הפרי שכבר ראוי לברך עליו שהחיינו, בכל אופן לא יברך.

אם עדיין יש באילן פרחים, דעת הג"ר ניסים קרליץ שליט"א (חוט שני שבת עמוד ש) שיכול לברך עליהם. אילנות המגדלים תבלינים, לדעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א אין לברך עליהם, כיון שאינם נאכלים בפני עצמם.

מבואר בהלכות קטנות (חלק ב סימן כח), הובא בבאר היטב (סימן רכו), ונפסק במשנ"ב (סימן רכו ס"ק ב) שמברכים רק על אילן שנותן פירות, אבל אין מברכים על אילני סרק. אמנם באשל אברהם (בוטשאטש) שהמברך על אילן סרק מידי ספק לא נפק, לפי זה הסתפק בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן נג) אם עבר וברך על אילן סרק האם חוזר ומברך, או שמא כיון שכבר נתן הודאה לקב"ה על פריחת האילנות, אינו חוזר ומברך. ולדעת הג"ר חיים קנייבסקי שליט"א יחזור ויברך בלא שם ומלכות.

מבואר בהלכות קטנות (חלק ב סימן כח) שאין לברך אלא על ריבוי אילנות. ולדעת הכף החיים (ס"ק ב) צריך מעיקר הדין שני אילנות, כמשמעות לשון הגמ' 'וחזי אילני דקא מלבלבי', ומיעוט רבים שנים, ולכתחילה יש ענין לחזור על מקום שיש בו ריבוי אילנות. מאידך כותב הציץ אליעזר (חלק יב סימן כ) שיש לדייק מלשון החיד"א (בספרו

תיקון נשמות...

מבואר בזהר הקדוש (פרשת בלק דף קצו:) שהנשמות בעולם העליון משוטטות בימי ניסן בגנות ובפרדסים ועל ידי הברכות זוכות לעילוי נשמותיהם, ומתפללים על החיים אשר בעולם הזה.

ולכן אצל המקובלים ענין 'ברכת האילנות' הוא סדר נשגב עד למאוד, ומברכים אותו בשדה אילנות דוקא, כי שם הנשמות מגולגלות ומתקנים אותם על ידי ברכה זו. וכן יש ענין לברך בעשרה, ולתת אחרי הברכה צדקה לעילוי נשמתם.

וכתב החיד"א (מורה באצבע סימן ז אות קצח), לברך בחודש ניסן דווקא, לפי שהנשמות משוטטות בימי ניסן דוקא, ועל ידי הברכה זוכות לעילוי ותיקון.

בסידור כוונות הרש"ש 'אהבת שלום', חלק ברכת האילנות, מופיע כל סדר הברכה על פי קבלה (24 עמודים).

מורה באצבע אות קצ"ח) שהמדקדקים מקפידים שיהיה שני אילנות, אבל זה רק דקדוק ומעלה, ומעיקר הדין מספיק אילן אחד. וכן מבואר בשו"ת רבבות אפרים (חלק ח סימן עז) שמעיקר הדין ניתן לברך על אילן אחד, וכן ראה את הגר"מ פיינשטיין זצ"ל נוהג, אך יש מהדרים לברך על שני אילנות, ויש נוהגים על שני מינים, וכך ראוי להדר, וכן דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל, שיש להדר לברך על שני אילנות, כלשון הברכה 'וברא בו אילנות', אך אינו מעכב (משנת אי"ש).

הרואה: שח הגר"ח קנייבסקי שליט"א שנה אחת ביומי ניסן, צעדתי ברחוב על יד החזו"א זצ"ל, ראיתי מרחוק אילנות מלבלבים, ושאלתי את החזו"א האם לברך? השיב לי החזו"א, 'אם אתה רואה תברך!' מתוך דבריו למדתי, שהוא עצמו אינו מברך, כיון שכבדו עיניו מזוקן ואינו רואה את לבלוב האילנות, ואין חיוב להשתדל ללכת לראות, כלשון הגמ' 'הרואה', ומי שאינו רואה פטור.

3. פירות איסור

ערלה: ידוע הספק של הגאון רבי עקיבא איגר (בהגהותיו על השו"ע סימן רכו), האם אפשר לברך ברכת האילנות על עצי פירות ערלה, כיון שאי אפשר ליהנות מפירות אלו. מסיק רבי עקיבא איגר, שעל ספק ערלה בחוץ לארץ יכול לברך, מכיון שספק ערלה בחוץ לארץ מותר, ושפיר יכול ליהנות ממנו. משמע מדבריו שבספק ערלה בארץ ישראל אין לברך עליו. ובשו"ת דברי גמליאל (חלק ג סימן ב) נוקט, שאסור לברך ברכת האילנות על עצי ערלה.

לשיטת האוסרים יש לתמוה, שעל כל אילן אי אפשר לברך שמא הוא עץ ערלה, ואף שעצי ערלה הם 'מיעוט' לעומת האילנות המותרים שהם 'רוב', הרי 'כל קבוע כמחצה על מחצה'? יש מתרצים לפי דברי האור שמח (עבודה זרה פרק ז הלכה ו) בשם הלשון למודים, לגבי 'כל קבוע כמחצה על

מחצה', שבמקום שאין הקבוע יוצא ממקומו, לא שייך לדונו כמחצה על מחצה, ולכן בעבודה זרה לא שייך לומר קבוע. ולכן אפשר לברך על כל אילן, אפילו שאולי הוא ערלה ואין בזה תורת 'קבוע'!

אכן הדובב מישרים (חלק ג סימן ה), נוקט שמותר לברך על עצי ערלה, שהברכה היא על כלל האילנות, ומביא ראיה גאונית להתיר מהמשנה (מעשר שני פרק ה משנה א) שאין צריך לציין אילנות של ערלה, שלא יכשלו הגזלנים, משום 'הלעיטהו לרשע וימות'. ואם כדברי הגרע"א שאין לברך על עץ

(י) וראיתי בספר משנת יוסף שהציה צם כף החיים שכתב שלא לומר ברכת האילנות בחודש ניסן בשנת, היות שצזז הוא מצרר את הנילכ"ק, ומעלה אותן, והוא כעין צורר בשנת ע"כ. ולא הציונותי, הלא פיקוח נפש דוחה שנת, ואין לך פיקו"י יותר גדול מהכללת נפשות הנידחות אלו שנפלו רח"ל צין הקליפות.

אבל אפשר לומר כפי שאמרתי לעיל, דפיקו"י הוא כעין עשה דוחה ל"ת, וצעשך דוחה ל"ת קי"ל דאם אפשר לקיים שניהם לא אמרין עדל"ת, ולכן אם אפשר לעשות הברכה צימות החול צלל איסור צורר, לא מתירין משום פיקו"י ציוס השנת, וצפרט שיש חשש שיעשה איזה איסור צעמדו אלל האילנות, כפי שאומר זאת הכף החיים צעלמו (צאו"ה סימן רכ"ו אות ד') ודו"ק.

קרבן משה עמוד מס 34 א: פרידמן, משה זאב (2) { } הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

ערלה, עדיין צריכים לציין עצי ערלה מפני המברכים 'ברכת האילנות', שלא תהיה ברכתם לבטלה. [יש מחלקים, שאדם שאוכל מן העץ, מוטלת האחריות על בעל העץ להזהירו, כיון שלוקח ממנו משהו, אך המברך שלא לקח ממנו כלום, אין חיוב עליו להזהירו יותר מכל אדם אחר].

סברא נוספת להתיר, כתב בשו"ת רב פעלים (חלק ג אורח חיים סימן ט), כיון שברכת הראיה היא מצוה, ומצות לאו ליהנות, ולמרות שמברך 'זבא אילנות טובות, ליהנות בהם בני אדם', הנה גם אילנות אלו עומדים ליהנות בהם בני אדם, אחר שיעברו שני ערלה, ועתה הוא מהלל שמו יתברך, כשרואה פריחת ולבלוב האילן.

מורכב: לגבי עץ מורכב, בשו"ת שאלת יעב"ץ (סימן סג) נוקט שמותר לברך עליהם. אולם בשו"ת הלכות קטנות (חלק א סימן סח, סימן רסה), נוקט שאין לברך עליהם. וכן הסיק המנחת יצחק (חלק ג סימן כה).

אכן אם ההרכבה נעשתה באילן אחר ולא באילן זה, ונטעו גרעיני הפירות וצמחו מהם אילנות, דעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל (שו"ת אור לציון חלק ג פרק ו) והגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה פרק כג אות יח) שמותר לברך עליהם. שרק על האילנות שבהם נעשית ההרכבה לא יברך כי נעשו נגד רצון הבורא, אבל על הגידולים שלהם מותר לברך.

סיכום הגיליון:

4. דינים העולים

ברכת האילנות: מברכים ברכת האילנות פעם אחת בשנה. זמנה בחודש ניסן. אם לא בירך בחודש ניסן יכול לברך גם אחרי ניסן.

ראיה: ראה את העלים אינו יכול לברך, עיקר הברכה הוא בראית פריחת הפרח. אך גם לאחר שנעשה בוסר יכול לברך. אם ראה פרי ממש, יכול לברך רק אם לא ראה אותו מקודם, אם הפרי מוכן לגמרי, אינו יכול לברך.

שבת: לדעת הכף החיים אין מברכים ברכה זו בשבת, משום גזירה שיקחם ביד להריח, או שמא יתלוש, ולדברי המקובלים משום בורר ניצוצות הקדושה מהאילן. אכן רוב הפוסקים נקטו להלכה שמותר לברך בשבת.

אילנות: לכתחילה יברך במקום שיש הרבה אילנות, מדינא צריך שני אילנות ויש מקילים שמדינא מספיק אפילו אילן אחד.

איסור: 'עץ ערלה' הגרע"א מסתפק האם אפשר לברך עליו ברכת האילנות כיון שאסור לאכול, ויש אוסרים, ויש מתירים מכמה טעמים. 'עץ מורכב' יש אומרים שאין לברך עליו, ויש מתירים. ולכל הדעות רשאי לברך על גידולי עץ מורכב.

נשים: אף הנשים מברכות 'ברכת האילנות' ואינו בכלל פטור נשים ממצות עשה שהזמן גרמא, שהמציאות המתחדשת בתקופה זו, היא המחייבת את הברכה. ❖

עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הופיע:

יצא לאור אונדן

גיליונות 'עומק הפשט'
(1-135)

המחיר 30 ₪

ניתן להשיג בחנות
'ספרי הישיבה' רחוב
בית ישראל 3 ירושלים

הנושא לשבוע הבא;

חטיפת האפיקומן – הלכות פסח

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.
וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

הודעה:

ניתן לקבל את העלון כל שבוע במייל, להצטרפות יש לשלוח בקשה במייל: 5047867@gmail.com

שלבי
פריחת עץ
השקדיה

שלבי
פריחת עץ
הרימון

שלבי
פריחת עץ
הלימון

פריחת עץ
התאנה

